

Maria Jarema

Maria Jarema

Agata Małodobry

Projekt graficzny / Design
Władysław Pluta

Tekst i opracowanie merytoryczne / Text and art historical consultation
Agata Małodobry

Reprodukcje / Reproductions
Jacek Świdorski oraz Paweł Czernicki i Andrzej Chęć / Jacek Świdorski with Paweł Czernicki and Andrzej Chęć

Zdjęcia / Photos
Marek Gardulski (s./p. 84); Światosław Lenartowicz (s./p. 13); Piotr Tomczyk (s./pp. 10, 27); Edmund Witecki (s./pp. 16, 20, 23, 24)

Zdjęcia archiwalne ze zbiorów rodziny artystki / Archival photos from the collection of the artist's family
s./pp. 2, 5, 8, 9, 12, 14

Redakcja / Editor
Joanna Kułakowska-Lis

Tłumaczenie / Translation
Joanna Holzman

Korekta / Proofread by
Elżbieta Białoń

DTP
Bosz, Bartosz Szymanik

Przygotowanie fotografii / Photographic editing
studio qBa, Jakub Jewuła, Kraków

Druk / Print
Sun Fung Offset Binding Co., Ltd.
Printed in China

Wydawca / Publisher
Wydawnictwo Bosz

ISBN 978-83-7576-028-6

Wydanie pierwsze / First Edition

© Copyright by Bosz
Olszanica 2008
© Copyright for the works and texts by Muzeum Narodowe w Krakowie

Muzeum Narodowe w Krakowie
Gmach Główny
Al. 3 Maja 1
30-062 Kraków
tel. +48 (12) 29 55 600
www.muzeum.krakow.pl

BOSZ

38-622 Olszanica 311
Biuro / Office: ul. Parkowa 5, 38-600 Lesko
tel. +48 (13) 469 90 00
fax +48 (13) 469 61 88
www.bosz.com.pl
e-mail: biuro@bosz.com.pl

Kilkuletnie
bliźniaczki –
Marysia i Nusia
(Bronisława)
Jarema

Twins Marysia
[Maria] and Nusia
[Bronisława] Jarema
when they were
several years old

Wstęp

„Sztuka jest agresją. Burzy zastane pojęcia i wyobrażenia przeciwstawiając im nowe” – oznajmiła Maria Jarema w wywiadzie udzielonym kilka miesięcy przed śmiercią. Słowa artystki, która nie uznawała kompromisów w walce o wolność sztuki, nietrudno odczytać jako rodzaj bilansu twórczości opartej na bezustannym podejmowaniu kolejnych wyzwań. Odwaga bycia niezależną charakteryzowała Jareme od wczesnej młodości. Środowisko, w jakim dorastała – choć ulokowane na peryferiach wielkiej sztuki – niewątpliwie sprzyjało rozwijaniu twórczych zamiłowań: każde z ośmiorga dzieci pianistki Stefanii Jaremej przejawiało artystyczne zdolności. Starszy brat Marii, Józef, wyjechał do Paryża studiować malarstwo. Jako uczeń Pankiewicza przebywał tam kilka lat wraz z innymi członkami Komitetu Paryskiego. Maria, by nie powiełać decyzji podjętych przez brata, zapisała się do pracowni Xawerego Dunikowskiego. Nie zniechęciła jej utarta opinia o trudnym charakterze profesora ani o dyscyplinie, w jakiej pragnęła się kształcić: rzeźbiarstwo uchodziło przecież za typowo męskie, wymagające fizycznego wysiłku zajęcia. Maria ujawniła nieprzeciętny talent, potwierdzony licznymi pochwałami i nagrodami. Xawery Dunikowski docenił artystyczną dojrzałość uczennicy: „Lekko uporała się z zagadnieniami akademickimi i po krótkim czasie przeszła wraz z kolegą swoim Wicińskim (zmarłym podczas okupacji hitlerowskiej)

Introduction

‘Art is aggression. Overthrowing the existing concepts and notions, it puts forward new ones instead,’ Maria Jarema said in an interview a few months before her death. In an artist accepting no compromise in the struggle for the freedom of art, these words may well be interpreted as a peculiar summing up of creative work based on continual response to successive challenges. Since her early youth, Jarema had shown the courage of being independent. Though situated on the peripheries of great art, the environment in which she had matured was undoubtedly conducive to the development of artistic interests. Her mother, the pianist Stefania Jarema, had eight children, each of whom was artistically gifted. Józef, Maria’s elder brother, went to study painting in Paris. A student of Józef Pankiewicz’s, he stayed several years there together with other members of the Paris Committee [branch of the Cracow Academy of Fine Arts operating in Paris as of 1926, known in Polish as *kapiści*, the Capists, from the Polish acronym]. Not wishing to follow into her brother’s footsteps, Maria Jarema enrolled in Xawery Dunikowski’s studio at the Academy of Fine Arts in Cracow. She was discouraged neither by the widespread views of the professor’s difficult character nor the opinion that the discipline she was taking up was a typically male occupation requiring much physical effort. Maria’s extraordinary talent was to be confirmed by numerous commendations and awards. Xawery Dunikowski thus acknowledged his student’s artistic maturity in what he wrote many

ŚWIADECTWO DOJRZAŁOŚCI

Jarema *Maria*

urodzona dnia 24 miesiąca listopada
roku 1908 w Starym Samborze
województwa lwowskiego

wyznania rzymsko katol.
po ukończeniu nauki w latach 1925
do 1928 w przygimnazjum icurk.
im. Marii Konopnickiej
w Samborze

do której była przyjęta

4go lipca roku 1924, zdawała w maju i czerwcu roku 1928

gimnazjalny zwyczajny egzamin dojrzałości typu humanistycznego wobec
Państwowej Komisji Egzaminacyjnej, powołanej przez Kuratorjum Okręgu
Szkolnego lwowskiego

pismem z dnia 12. kwietnia 1928 Nr. 3259/28, i otrzymała
następujące oceny ostateczne z przedmiotów egzaminacyjnych:

z religji

bardzo dobry

z języka polskiego

bardzo dobry

z języka łacińskiego

bardzo dobry

z języka

z historii wraz z nauką o Polsce współ-
czesnej

dobry

z fizyki wraz z chemią

z matematyki

bardzo dobry

Rok 1930.
Dunikowski ze
studentami
(Maria Jarema siedzi
pierwsza od lewej).
Zdjęcie z depozytu
Grupy Krakowskiej
w MNK

1930.
Dunikowski and
his students (Maria
Jarema seated first on
the left).
Photo from the
Cracow Group
Deposit in MNK

na czystą formę trójwymiarową. Oboje obejmowali rozległe horyzonty w zagadnieniach rzeźby i malarstwa. Linia pochodzenia sztuki Marii Jaremy była bezkompromisowa...” – pisał po latach.

Przyjaźń z Henrykiem Wicińskim, jednym z najzdolniejszych studentów Dunikowskiego, okazała się niezwykle inspirująca artystycznie. Także inne zawarte na studiach znajomości przetrwały lata, a wkrótce stały się podstawą założenia Grupy Krakowskiej. Gorące dyskusje studentów Akademii krążyły wokół wolności twórcy i budowy nowego społeczeństwa. Młodzi idealisci o lewicowych poglądach i wyrazistych osobowościach zrzeczyli się, by wspólnie stawić czoło trudnym dla artystów czasom. Wielki Kryzys spowodowany pamiętnym krachem na nowojorskiej giełdzie (1929) rzutował w sposób bardzo wyraźny na nastroje Polaków – wraz ze znacznym obniżeniem poziomu życia wzrosło niezadowolenie społeczne. Skończyły się

years later: ‘Having easily coped with academic tasks, she and her fellow-student Wiciński (who was to die during the Nazi Occupation) soon moved on to pure three-dimensional form. Both had the gift for embracing a broad range of problems in sculpture and painting. The progress of Maria Jarema’s art was uncompromising...’

Her friendship with Henryk Wiciński, one of Dunikowski’s most talented students, turned out to be extremely inspirational in artistic terms. Her other friendships struck during her studies likewise proved lasting, soon providing the basis for the establishment of the Cracow Group. The Academy students’ heated debates concentrated on the issues of artistic freedom and the construction of a new type of society. Young left-wing idealists with clear-cut personalities, they were banding together to be able to cope in times that were not propitious for artists. The Depression coming in the wake of the 1929 slump in the share prices on the New York Stock

Pierwsza połowa lat 30. Maria Jarema przed rodzinnym domem w Starym Samborze

Early 1930s. Maria Jarema in front of her family home in Stary Sambor [now Ukraine]

beztroskie lata dwudzieste, kiedy świeżo odzyskana niepodległość była źródłem marzeń o lepszej przyszłości. Z drugiej strony niepokoje wynikające z nasilenia ideologii totalitarnej hamowały czy też – zwłaszcza w Rosji i Niemczech – uniemożliwiały aktywność niepokornych awangardzistów. Burzliwy okres, w którym przyszło studiować Marii Jaremiance, nie znalazł odbicia w programie nauczania krakowskiej ASP. Niezależna inicjatywa studentów była wyrazem rozczarowania programem, jaki realizowała większość profesorów, uprawiających wtórną już wtedy sztukę młodopolską. Młodzi pragnęli odrzucić skostniałe, akademickie pryncypia. Łączyły ich marzenia o twórczości skrajnie nowoczesnej, nieograniczonej jednak dogmatyzmem typowym dla kierunków sztuki pierwszych dziesięcioleci XX wieku. Osiągnięcia światowej awangardy interpretowali po swojemu. Jonasz Stern, jeden z filarów Grupy, wspominał po latach: „Byliśmy zahipnotyzowani poetyką Chagalla, dramatycznością Picassa, porządkiem Légera, ostrością polityczną Grosza, charakterem i formą nowoczesnego teatru Piscatora. Jeżeli chodzi o polskich artystów, szczególnie zainteresowały nas idee Szczuki, teoria widzenia Strzemińskiego, koncepcje architektoniczne Syrkusów, malarstwo Stażewskiego”. Awangardowych prądów nie trzeba było szukać daleko – w Krakowie Tadeusz Peiper wydawał czasopismo „Zwrotnica”, w którego kręgu rodził się polski konstruktywizm, a jeszcze wcześniej (tuż po

Exchange had a marked effect on the public feeling in Poland – a marked decline in the living conditions was coupled with social dissatisfaction. The carefree 1920s with their dreams of a better future quickened by the newly regained independence [1919] were irrevocably over. On the other hand, the rise of totalitarian ideologies was beginning to put a check on avant-garde activities, if not making them downright impossible, as was the case especially in Russia and Germany. The stormy period of Maria Jarema's studies found no reflection in the Cracow Academy's curriculum. The students' independent initiative was an expression of their disappointment with instruction offered by most of the professors whose own work was derivative continuation of the art of the Young Poland period [turn-of-the-century Modernism]. Anxious to discard the petrified academic principles, the young shared a dream of art modern in the extreme but unhampered by dogmatism of the kind characterizing the art of the first decades of the 20th century. They had their own way of interpreting the achievements of the world avant-garde. Years later Jonasz Stern, one of the Cracow Group's props, thus reminisced about the period: 'Chagall's poetry and Picasso's drama had a hypnotic effect on us, just like Léger's order, Grosz's political sharpness, and Piscator's modern theatre, this in character and form alike. As for the Polish artists, we were especially interested in Szczuka's ideas, Strzemiński's theory of vision, the Syrkuses' architectural concepts, and Stażewski's painting.' Avant-

Maria Jarema
z rakiętą tenisową,
pierwsza połowa
lat 30.

Maria Jarema
with a tennis
racket,
early 1930s

pierwszej wojnie światowej) działali formiści – pierwsze polskie ugrupowanie o prawdziwie awangardowym charakterze. Leon Chwistek – matematyk i filozof, ale też malarz i teoretyk ruchu formistów, gorąco wspierał młodych artystów w ich dążeniach. Kiedy zgodził się objąć swym patronatem pierwszą wystawę Grupy Krakowskiej, podkreślił w sposób symboliczny ciągłość krakowskiego ruchu awangardowego. Wspomniana wystawa, która odbyła się w 1933 roku we Lwowie, była rzeczywistym początkiem działalności grupy, a dla młodych artystów – wciąż jeszcze studiujących w krakowskiej Akademii – stała się kamieniem milowym. Zapowiadając w prasie jej otwarcie, znany lwowski dziennikarz Simsund (Szymon Spund) tak charakteryzował Grupę Krakowską: „zespół młodych fanatyków jak najskrajniejszego modernizmu w malarstwie i rzeźbie”. Jaremianka wybijała się wśród swoich towarzyszy bezbłędnym wyczuciem formy w przestrzeni. Pięć rzeźb, które pokazała publicznie po raz pierwszy w historii swojej działalności artystycznej, nie uszło uwadze krytyków. Recenzje wahały się od entuzjastycznych do bardzo chłodnych. „Przecież kompozycje Jaremy Marii to nic innego tylko Archipenko odgrzebany po dwudziestu latach...” – pisał anonimowy dziennikarz jednej z lwowskich gazet. Marian Minich, przyszły dyrektor Muzeum Sztuki w Łodzi, dostrzegł w rzeźbach Jaremianki cechy, jakie obecne będą także w jej późniejszej twórczości: „Formizm zawarty w jej dziełach

garde trends were not far to seek. It was in Cracow that [writer] Tadeusz Peiper published the *Zwrotnica* [Switch] periodical, and it was in this peculiar community that Polish Constructivism was born. Earlier still, soon after World War I, Cracow had been the area of activities of the first truly avant-garde Polish art movement called *Formiści* [the Formists]. Leon Chwistek the mathematician and philosopher as well as painter and theorist of the Formist movement strongly supported the young artists in their aspirations. By agreeing to extend patronage to the Cracow Group's first exhibition, he symbolically underlined the continuity of the Cracow avant-garde movement. Marking the beginning proper of the group's operation, the show put on in Lwów [now L'viv, Ukraine] in 1933 was a milestone event to the young artists, at that time still students of the Cracow Academy. Disguised under the pen name of 'Simsund', the popular Lwów journalist Szymon Spund characterized the Cracow Group in his press announcement of the forthcoming exhibition as 'an ensemble of young fanatics of most extreme Modernism in painting and sculpture'. Maria Jarema stood out against her colleagues for her faultless sense of form in space. The critics remained no indifferent to the five sculptures displayed publicly for the first time in her artistic career, their reviews ranging from enthusiastic to very cold. An anonymous journalist of a Lwów paper wrote: 'Maria Jarema's compositions are in fact none other than Archipenko dug out twenty years later'. The qualities pointed out in Maria Jarema's sculptures by Marian Minich the